

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۱۷
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۸/۲۰
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۲۰
تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۲/۰۱

صص: ۱۳۳-۱۰۳

شابا چاپی: ۸۹۰۱-۲۹۸۰
الکترونیکی: ۱۶۸۵-۲۸۲۱

بررسی تأثیر مسجد بر کاهش آسیب‌های اجتماعی

مورد مطالعه: شهر تهران^۱

علی حاتمی^۲ | علی فلاحي^۳

چکیده

مسجد به عنوان اصیل‌ترین نهاد فرهنگی برخاسته از اندیشه دینی، ظرفیت‌های نهفته فراوانی برای نقش آفرینی در زمینه تمدن‌سازی جامعه اسلامی دارد. از دیدگاه صاحب‌نظران مختلف یکی از شاخص‌های اصلی تمدن نوین اسلامی، اخلاق، عدالت و حاکمیت موازین قانون است و از مسجد، به عنوان کهن‌نهاد کالبد اجتماعی انتظار می‌رود که به عنوان بستر ساز تحقق شاخص‌ها و ارتقاء وضعیت آن‌ها در محلات شهری عمل کند. این تحقیق با هدف بررسی موضوع تحقیق، به بررسی میدانی وضعیت مساجد از حیث تعداد، میزان شرکت کردن و رضایت شهروندان از مسجد و سرمایه اجتماعی مسجد در محله‌های مناطق ۲۲ گانه شهر تهران پرداخته و سپس با تفکیک آسیب‌ها و مسایل اجتماعی به سه حوزه جرم، ناهنجاری و کجروی اجتماعی، نحوه نگرش و پنداشت شهروندان تهران را نسبت به آسیب‌ها و مسایل اجتماعی مورد سنجش قرار داد. روش بررسی در این مطالعه روش تجزیه و تحلیل ثانویه خواهد بود. جهت نیل به هدف تحقیق در این مطالعه از داده‌های "پیمایش رصد کیفیت زندگی شهر تهران"، استفاده شد. در مطالعه علاوه بر تأکید بر مباحث آماری برای توصیف و تحلیل متغیرها برای تصویر بهتری و شفاف‌تری از مناطق ۲۲ گانه شهر تهران در باب موضوع تحقیق از تحلیل فضایی نیز کمک گرفته شد. یافته‌های تحقیق حاکی از وجود رابطه معنی‌دار میان میزان شرکت کردن در مسجد، رضامندی و سرمایه اجتماعی مسجد با نحوه نگرش نسبت به آسیب‌ها و مسایل اجتماعی است. چنین می‌توان نتیجه گرفت که مسجد در گام نخستین جهت تحقق شاخص‌های تمدن اسلامی، ذهنیت شهروندان در هر محله را در قیاس با سایر شهروندانی که کمتر در برنامه‌های مسجد مشارکت نموده و سطح رضامندی و سرمایه اجتماعی آنان از مسجد پائین است، نسبت به وجود آسیب‌ها و مسایل اجتماعی از رویکرد منفی برخوردار می‌کند و نسبت به رفع آن‌ها دغدغه‌مندتر می‌سازد.

کلیدواژه‌ها: مسجد، تمدن اسلامی، آسیب‌ها و مسایل اجتماعی

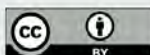
۱. این مقاله برگرفته از نتایج تحقیق انجام گرفته در مرکز مطالعات راهبردی ژرفا در سال ۱۴۰۰ بوده است.
۲. مربی پژوهش، گروه جامعه‌شناسی فرهنگی، پژوهشکده فرهنگ، هنر و معماری، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی، تهران، ایران.
۳. نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری، گروه رفاه اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.
Aliflhy@yahoo.com

استناد: حاتمی، علی؛ فلاحي، علی. (۱۴۰۴). بررسی تأثیر مسجد بر کاهش آسیب‌های اجتماعی، مطالعات میان‌رشته‌ای تمدنی

انقلاب اسلامی؛ ۴(۱۳)، ۱۰۳-۱۳۳. DOR: 20.1001.1.29808901.1404.4.13.4.6

© نویسندگان

ناشر: دانشگاه جامع امام حسین (ع)

این مقاله تحت لایسنس آفرینندگی مردمی (Creative Commons License-CC BY) در دسترس شما قرار گرفته است.

مقدمه و بیان مسئله

مساجد در طول تاریخ، افزون بر نیایش‌گاه، کانون فعالیت‌های مسلمانان محسوب شده و در طول تاریخ کارکردهای متنوعی را ارائه کرده‌اند؛ پیامبر اکرم (ص) از روزگاران نخست دعوت به دین اسلام به این پایگاه معنوی توجه ویژه‌ای داشتند و مسجد نقش فراوانی اعم از عبادی، اجتماعی و سیاسی بر عهده داشته است. در شکل‌گیری نهضت‌های سیاسی- اجتماعی ایرانیان در دوره‌های مختلف نیز، مساجد در جایگاه یک نهاد سنتی و دارای قدمت بسیار زیاد، نقش بسیار مهم و تمدن ساز را ایفا کردند؛ مانند: قیام سربداران، نهضت مشروطه، قیام گوه‌رشاد و انقلاب اسلامی.

در شهرهای اسلامی، مسجد نماد هویت مردم آن است و به لحاظ انسانی و زیست شهری، محلی برای هویت‌یابی و تعلق اجتماعی و محلی برای مشارکت در برنامه ریزی از پایین به بالاست. لذا مساجد به عنوان مردمی‌ترین و معنوی‌ترین سازمان‌های مردم نهاد از ظرفیت بالایی برای جلب مشارکت مردمی در عرصه‌های مختلف اجتماعی فرهنگی در محله و حتی در سطح منطقه و ملی با هدف ارتقای زندگی جمعی، پیشگیری و کاهش آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی برخوردارند. مساجد به دلیل ارتباطی که با اقشار مختلف جامعه دارند، حضوری فعال و اثربخش در مسائل و مشکلات مردم در مناطق مختلف و محلات ایفا می‌کنند. بنابراین مساجد از دیرباز تاکنون با مسائل اجتماعی مردم عجین بوده‌اند. آن‌ها به عنوان یک مرکز و نهاد اجتماعی که ریشه در بافتارهای فرهنگی جوامع دارند، از ظرفیت بالایی جهت مدیریت آسیب‌های اجتماعی برخوردارند. مساجد برای حضوری کارآمد و اثربخش در مدیریت آسیب‌های اجتماعی می‌توانند با بهره‌گیری از پیشران‌های فرهنگی مدیریت آسیب‌های اجتماعی، نقش مؤثری در کنترل آسیب‌های اجتماعی و مدیریت آن ایفا نمایند (آبروش، ۱۴۰۰: ۵۷). بنابراین مسجد یک مکان صرف عبادی و معنوی نیست یعنی برخلاف تصور عامه مسجد در نماز خواندن و کارهای عبادی خلاصه نمی‌شود بلکه با توجه به ظرفیت غنای فرهنگی آن و مردمی بودن آن، می‌توان از این ظرفیت جهت افزایش سرمایه اجتماعی و کاهش آسیب‌های اجتماعی استفاده کرد. با توجه به مباحث مطرح شده آنچه در پژوهش حاضر مدنظر است رابطه محله و مسجد و ظرفیت‌ها و

کارکردهای مسجد پیرامون مسائل و موضوعات آسیب‌های اجتماعی در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران است.

اهمیت و ضرورت این تحقیق آنجا روشن می‌شود که با رونق گرفتن زندگی شهری و هجوم بیش از پیش جمعیت به شهرها، امروزه بیشتر جمعیت کشورها، از جمله در کشور ما، در شهرها و کلان شهرها زندگی می‌کنند و نوع تازه‌ای از مناسبات اجتماعی و مراودات اقتصادی شکل گرفته است که پیش از این سابقه نداشته است. به طوری که می‌توان گفت بیشترین مسائل و آسیب‌های اجتماعی جوامع معاصر در شهرها ظهور و بروز پیدا کرده و مدیریت شهری را با مسئولیت بزرگ و دشوار مهار و کنترل مسائل و آسیب‌هایی متنوع، گسترده، و گاه آزار دهنده و دائمی روبرو ساخته است. زیرا شهرهای کنونی از نظر گروه‌های قومی و حتی زبانی مستقر در آن‌ها، پایگاه اجتماعی و اقتصادی و طبقاتی ساکنان‌شان و نسبت جمعیت بومی و مهاجر ساکن این شهرها بافت ناهمگونی دارند و همچنین مناطق و محله‌های مختلف شهر از نظر بافت‌های بوم شناختی و ریخت شناختی بسیار متنوع می‌باشند. در نتیجه، نوع و میزان آسیب‌ها و مسائل اجتماعی در محله‌ها و نواحی و مناطق شهرها کاملاً متفاوت است و لازم است مدیریت شهری اطلاعات دقیقی از ویژگی‌های مسائل و آسیب‌های اجتماعی هر محله یا ناحیه داشته باشد تا بتواند برنامه‌های واقعی - تری را متناسب با مسائل و مشکلات خاص آن محله و ناحیه طراحی و اجرا کند. این مسئله با توجه به این که برنامه‌های مدیریت شهر امروزه محله محور شده است از ضرورت خاص تری برخوردار می‌گردد.

فرضیه‌ی اصلی این پژوهش عبارت است از اینکه مسجد، به عنوان پایگاه اصلی محله است و بخشی از نهاد پراهمیت دین که در راستای رسالت تمدن ساز خود در محله می‌تواند در بسط و ترویج اخلاق از طریق کنترل و پیشگیری آسیب‌های اجتماعی نقش مهمی داشته باشد. این مطالعه در پی آنست تا بررسی کند که مسجد در حیطه پیشگیری و کنترل آسیب‌های اجتماعی چه نقشی را می‌تواند ایفا نماید. این پژوهش ضمن بررسی ابعاد مختلف این موضوع از حیث اطلاعات آماری، رسمی و اسنادی موجود در نهادها و سازمان‌ها پیرامون مسائل و مشکلات شهر تهران، به واکاوی دیدگاه شهروندان تهرانی در زمینه آسیب‌ها و مسائل اجتماعی می‌پردازد و از این زاویه تلاش می‌کند تا راه را برای برنامه‌ریزی دقیق‌تر، مبتنی بر نیازها و انتظارات شهروندان برای حل

مسائل و آسیب‌های اجتماعی شهر تهران بگشاید و در پایان راهکارهایی برای افزایش نفوذ فرهنگی اجتماعی مسجد برای ساخت محله متمدن پیشنهاد می‌کند.

پیشینه تحقیق

جامعه‌شناسان معمولاً دین را یکی از اساسی‌ترین وسایل کنترل اجتماعی درونی یا مهار جرم و خلافکاری می‌دانند (راس^۱، نقل از کینگ^۲، ۱۳۴۹). ارزش‌ها و هنجارهای مهم اجتماعی معمولاً نه فقط در قلمرو قانون بلکه همچنین در قلمرو دین قرار می‌گیرند و دین از طریق تقویت آن‌ها به کنترل اجتماعی فرد کمک می‌کند (رابرتسون، ۱۳۷۲). پژوهش‌های متعدد بر روی گروه‌های بزهکار و تأثیر مذهب بر پیشگیری از ارتکاب جرم در گروه‌های غیر بزهکار، مؤید مهار اجتماعی مذهب در پیشگیری از وقوع اعمال خلاف قانون بوده است.

پژوهش‌ها نشان می‌دهند علی‌رغم نقش گروه دوستان و همسالان در گرایش به سمت بزهکاری، مذهب عامل مهمی در پیشگیری از بزهکاری است (چادویک^۳ و تاپ^۴، ۱۹۹۳). نوجوانان غیر بزهکار دارای بازخوردهای قوی‌تری نسبت به مذهب هستند (وهر و احمد، ۱۹۹۳). همچنین گرایش به مذهب و فعالیت‌های مذهبی در کاهش افکار خودکشی و اقدام به آن، مصرف مواد مخدر، رفتارهای جنسی پیش از موعد و بزهکاری تأثیر مثبت دارد (دوناو، ۱۹۹۵؛ مک کال و بور، ۱۹۹۴). دینداری به‌طور عام ارتباط معکوس و نسبتاً قوی با بزهکاری جوانان دارد (طالبان، ۱۳۷۸) و مبتنی بر نظر کونینگ (۱۹۹۵) ویژگی‌های مذهبی عامل مهمی برای سازگاری مجدد و اصلاح رفتار زندانیان به‌شمار می‌آید (همان: ۷۴).

در یک مطالعه میان رشته‌ای دیگر که در میان دانشجویان مرد یک دانشگاه دولتی آمریکایی، پژوهشگران رابطه میان خشونت جنسی، مصرف الکل و حضور در کلیسا را سنجیده‌اند. این پژوهشگران دریافته‌اند که رابطه معناداری میان مؤلفه‌های خطر خشونت جنسی و حضور در کلیسا وجود دارد و دانشجویانی که در سال‌های اول و دوم تحصیل خود گرایش به کلیسا رفت و آمد کرده‌اند کمتر مصرف بیش از اندازه‌ی الکل داشته‌اند و مرتکب جرایم جنسی کمتری شده‌اند.

1. Ross
2. Koenig
3. Chadwick
4. Top

(کینگر و همکاران، ۲۰۱۷). پژوهش فراگیری که گروهی از جامعه شناسان آمریکایی انجام داده‌اند نیز همبستگی منفی میان مذهبی بودن و ارتکاب جرم را اثبات می‌کند. در این راستا، این پژوهشگران دست به یک فرا-تحلیل ۶۲ مطالعه مرتبط زده‌اند که در بازه زمانی چهل سال در حوزه‌های گوناگون بر روی جامعه آمریکایی انجام گرفته است. آن‌ها همبستگی میان دو شاخص مذهبی بودن و حضور در کلیسا این پژوهشگران را با سه رفتار مجرمانه ناشی از (مصرف الکل، مواد مخدر قانونی و غیرقانونی) سنجیده‌اند و درگیری در فعالیت‌های مذهبی و باورهای دینی را در کاهش رفتارهای مجرمانه نشان داده‌اند (کلی و همکاران، ۲۰۱۵).

در مطالعات داخلی نیز پژوهشگران به نتایج مشابهی دست یافته‌اند. در اینجا نیز دینداری و حضور در مکان‌های مذهبی و شرکت در مراسم مذهبی رابطه‌ی معنادار منفی‌ای با جرایم و اعمال خشونت آمیز نشان می‌دهد. در این مورد، طرح‌های اصلاح و تربیتی که در ندامتگاه‌ها و مراکز اصلاح و تربیت برای اصلاح اخلاقی زندانیان اجرا می‌شوند مورد مطالعه قرار گرفته‌اند.

یکی از کنش‌های مهم اجتماعی، حمایت دین از انسان است. در واقع مذهب با ایجاد یک فضای حمایتی و «منبع وحدت‌یافتگی اجتماعی» برای فرد، بر سلامت او تأثیر به‌سزایی می‌گذارد. پژوهش‌های اخیر ضمن بررسی جنبه حمایت‌گری اجتماعی مذهب و گروه‌های مذهبی (هوس^۱، لاندیس^۲، آمبرسون^۳ و متزنر^۴؛ ۱۹۸۲؛ تیلور و کاترز، ۱۹۸۸)، نشان داده‌اند که گروه‌های جزئی‌تر مذهبی، ویژگی حمایتی بیشتری نسبت به گروه‌های بزرگ‌تر مذهبی دارند (از جمله ویکر و مهلر، ۱۹۷۱). نگرش مذهبی در ادامه‌ی نقش انسجام بخشی خود، نه تنها تأثیری در افزایش تعصبات قومی ندارد، بلکه در میان اعضای یک کلیسا از میزان تعصبات قومی کاسته است (ایزینگا، فلینگ و پیترز، ۱۹۹۰). همچنین گلزاری (۱۳۷۸) رابطه مثبت و معنادار بین مقبولیت اجتماعی و مذهبی بودن، کنش حمایتی مذهب از فرد و جلوگیری از طرد و انزوای اجتماعی را مورد تأیید قرار داده است.

۱. House

۲. Landis

۳. Umberso

۴. Metzner

مهار اجتماعی از کنش های اجتماعی دیگر دین است که کارکرد آن به دنبال حمایت اجتماعی دین از فرد مشخص می شود. مذهب نه تنها حمایت اجتماعی برای افراد فراهم می کند بلکه به عنوان یک عامل مهار اجتماعی نیز مطرح است (آمبرسون، ۱۹۸۷) و از آن جهت که چارچوبی برای حمایت اجتماعی از پیروان خود فراهم می کند، آن ها کمتر دچار بزه اجتماعی می شوند. جوادی یگانه و هاشمی (۱۳۸۳) در پژوهشی در باب تأثیر دینداری بر رفتارهای جمع گرایانه و امنیت زاء، عملکرد ۷۳۰ فرد ۱۵ سال به بالای ساکن در مناطق ۲۲ گانه تهران را به طور نمونه مورد سنجش قرار دادند با این فرض که وجود تمایلات و گرایش های دینی در افراد، به همکاری آن ها در موقعیت های دوراهی اجتماعی خواهد انجامید و به رفتارهای خلاف امنیت اجتماعی منتهی نخواهد شد. تقریباً سه چهارم جمعیت نمونه معتقدند که رفتارهایی که به امنیت اجتماعی لطمه وارد می کند حرمت شرعی دارد و از این رو از انجام آن ها صرف نظر می کنند. در این تحقیق از آسیب های اجتماعی در عرصه امنیت اجتماعی محسوب می شوند، رفتارهایی مانند رشوه دادن به مأموران گمرک، تخریب و آلوده سازی محیط زیست، تضییع حقوق شهروندی و پارتی بازی به عنوان نمونه مورد سنجش و بررسی قرار داده که یافته ها نشان از اطمینان نسبی به تأثیر دینداری بر رفتارهمیارانه در دوراهی اجتماعی دارد، و لذا می توان دینداری را به عنوان یک عامل مؤثر در رفتارهای اخلاقی مدارانه افراد - حداقل در ایران - در نظر گرفت (جوادی یگانه و هاشمی، ۱۳۸۴: ۱۲).

مبانی نظری تحقیق

۱- مرور مفهومی متغیرهای مطالعه

۱-۱- محله اسلامی

همان گونه که از اصلاح "محله اسلامی"، برمی آید، محله اسلامی مکانی است که در پیوند با آموزه های دین اسلام سازمان یافته است و بازتاب دهنده ی نگرش های فرهنگی و جهان بینی اسلامی است (باقری، ۱۳۸۶، قربانی و همکاران، ۱۳۹۱). از این رو، این محله به لحاظ ریخت شناسی و طراحی شهری (یا شاخص های کمی) پیرامون مراکز اصلی تجمع افراد (مؤمنان) سازمان

می‌یابد برای نمونه، مساجد محله، مسجد جامع و فضاهای شهری جماعت و تعامل میان افراد را تشویق می‌کند و همبستگی میان افراد را تقویت می‌کنند. به لحاظ فرهنگی و رفتاری (یا شاخص‌های کیفی) نیز محله اسلامی امکان بروز رفتارهای فرهنگی و گرایش‌های ارزشی و اخلاقی افراد را فراهم می‌آورد. رفتار و عمل افراد با یکدیگر، با فضاهای شهری و سازه‌های فیزیکی بر اساس حس جماعت و ارزش‌های دینی شکل می‌گیرند. (نقی زاده، ۱۳۹۶) از این رو، توجه به زندگی روزمره محله، تعاملات اجتماعی، و نیز روابط همسایه‌گی قوی و معنادار از جمله ویژگی‌های محله اسلامی هستند (مرتضی، ۱۳۸۷، کدخدایی و تقوایی، ۱۳۹۰). پژوهشگران علوم اجتماعی، شهرسازی و اندیشمندان حوزوی کوشیده‌اند طراحواره‌هایی درباره چستی محله اسلامی و چگونگی برپایی آن بر پایه قرآن، احادیث و کتاب‌های تفسیر دینی ترسیم کنند:

۱- محله اسلامی بازتاب دهنده‌ی معنویت است، به این معنا که در این محله نه تنها عبادت آسان است بلکه معارف اسلامی نیز نشر می‌یابد و دینداری و دین ورزی ارزشمند شمرده می‌شود.

۲- محیط‌های محلی پر رونق‌اند در آن‌ها کسب و کار جریان دارد و از این رو فراوانی به چشم می‌خورد.

۳- در پیوند با مورد شماره دو، جنب و جوش و زندگی از ویژگی‌های محله اسلامی است. بازار که یکی از مؤلفه‌های اصلی شهر ایرانی-اسلامی به شمار می‌رود، نه تنها محلی برای کسب و کار و درآمد است بلکه مکانی برای تعامل‌های اجتماعی، پویایی‌های شهری و نیز انسجام و همبستگی بوده است (اشرف، ۱۳۵۳) از این رو در ادبیات جامعه‌شناسی بازار یک واحد اقتصادی-فرهنگی-اجتماعی دانسته می‌شود (اشرف، ۱۹۸۸، کشاورزian، ۲۰۰۸).

۴- محیط‌های محله مکان‌های امنی هستند که افراد می‌توانند با امنیت کامل در آن‌ها آمد و شد کنند. همان‌گونه که در ادامه خواهد آمد، امنیت محیط محله‌ها نه تنها بخشی از آسیب‌های اجتماعی را توضیح می‌دهد. بلکه مستقیماً با مفهوم زندگی مطلوب و معنادار مرتبط است. محله اسلامی با سه فضا یا عنصر اساسی مشخص می‌شوند، فضای فکر، فضای عملی و فضای کالبدی. با این همه، در قانون این سه فضا انسان مؤمن جای می‌گیرد (تقی زاده، ۱۳۸۹: ۶)، از این رو، امنیت

1. Keshavarzian

محله جزء جدا ناشدنی از ماهیت اسلامی آن است. در ادامه توضیح داده می‌شود تا کجا مساجد در حفظ و ارتقای امنیت محله اهمیت دارند و از این رو ماهیت محله اسلامی را می‌سازند.

۵- محله اسلامی از زیرساخت‌های لازم و فضاهای سبز برای یک زندگی مناسب و باکرامت برخوردار است. افزون بر این که، چنین محله‌ای نه تنها امکان دسترسی آسان به خدمات و امکانات زیربنایی را فراهم می‌سازد، بلکه این امکانات به طور برابر در محیط آن پراکنده‌اند. بنابراین، عدالت، برخورداری و عدم فاصله طبقاتی مؤلفه‌هایی هستند که محله اسلامی را از انواع دیگر آن متمایز می‌سازد. به سخن دیگر، قواعد لاضرر، اتلاف، اتقان، عدالت در محله جاری است.

۶- نظم اجتماعی و برنامه ریزی‌های شهری در تعامل میان زمامداران و مردم شکل می‌گیرد و پیش می‌رود. از این رو، در این محله مردم دارای حرمت و کرامت‌اند، عقاید خود را آزادانه بیان می‌کنند و از تساوی حقوقی برخوردارند.

۷- مناسبات همسایگی و محله‌ای معنادار و بادوام از ویژگی‌های محله اسلامی است (ایازی، ۱۳۷۸، نقی زاده، ۱۳۸۹، کدخدایی و تقوایی، ۱۳۹۰، فرجام و همکاران، ۱۳۹۰، پورمحمدی و همکاران، ۱۳۹۸).

به طور کلی می‌توان گفت که محله‌های اسلامی، محله‌های هستند که علاوه بر وجود مکان‌های مقدس، مساجد فراوان، کالبد فیزیکی متناسب با ارزش‌های اسلامی و ... مردم نیز نگرش، کنشگری و رفتاری اسلامی دارند. امنیت اجتماعی، کرامت انسانی، نوع برخورد و ... متناسب با قواعد و اصول اسلامی است در این محله مناسبات همسایگی رعایت می‌شود و افراد نسبت به مشکلات و گرفتاری‌های هم بی تفاوت نیستند بلکه یک نوع ارتباط غیر رسمی و مبتنی بر علقه‌های دینی و برادری میان ساکنان این محله‌های شکل گرفته است.

۲-۱- آسیب‌ها و مسائل اجتماعی

در یک تعریف کلی بزه کاری‌ها یا آسیب‌های اجتماعی عبارت است از رفتاری که از هنجارهای اجتماعی تخطی می‌کند و از سوی جامعه نادرست ارزیابی می‌شود در این راستا، شدت و نوع رفتار کجروانه متفاوت است؛ برخی از آن‌ها ضمنی و نانوشته‌اند و برخی تعریف شده‌اند و در متن‌های گوناگون رسمی تصریح شده‌اند. از این رو، نحوه برخورد جامعه با این چنین

رفتارهایی بر روی طیف بلندی از طرد اجتماعی تا مجازات قضایی قرار می گیرد (سیلاقی و هایس، ۲۰۱۸). در این راستا، کجروی ها را می توان بر حسب شدت و واکنش جامعه به چهار دسته تقسیم کرد: ۱) کجروی های رفتاری خاص که در سطح فردی رخ می دهند و به علت اینکه بسیار فردی و غیر نوعی هستند معمولاً از سوی جامعه نادیده گرفته می شوند، ۲) کجروی های از شیوه های قومی یا شیوه های مرسوم که تا اندازه ای با واکنش منفی جامعه روبرو می شود و رفتارهای مرتبط با آن مورد تأیید قرار نمی گیرد، ۳) کجروی از رسوم اخلاقی که برای جامعه قابل قبول نیست و با انواع مجازات ها روبرو می شود و سرانجام، ۴) تخطی از قانون که با واکنش و مجازات دستگاه زور دولت مواجهه می شود (صدیق، ۱۳۸۶: ۲۲، سلیمی و داوری، ۱۳۸۰: ۲۴۳-۲۴۲، ستوده، ۱۳۸۰: ۱۴-۱۵). جوامع برای حفظ نظم اجتماعی و همنوایی افراد با هنجارهای اجتماعی مجموعه ای از ضمانت های اجرایی سلبی و ایجابی را در دو سطح رسمی و غیررسمی تعریف می کنند. ضمانت های اجرایی ایجابی عبارتند از مشوق های اجتماعی رسمی (برای نمونه، اعطای یک جایز) و غیر رسمی (برای نمونه، تأیید رفتاری). در حالیکه، ضمانت های اجرایی سلبی بسیار رایج تر و در عین حال متنوع تراند. ضمانت های اجرایی سلبی عبارتند از؛ جریمه ها، انواع تبه ها و مجازات های حقوقی و قضایی، یا ضمانت های اجرایی سازمان یافته. این دسته از ضمانت ها را می توان ضمانت های سلبی رسمی دانست. اما دسته دیگر عبارتند از ضمانت های اجرایی غیررسمی از قبیل؛ طرد اجتماعی، سرزنش و... (گیدنز، ۱۳۹۱). به این ترتیب، تنها بخشی از رفتارها از سوی نظام قضایی و قوانین کنترل می شود و تخطی از آنها متضمن مجازات های قضایی خواهد.

در بین اندیشمندان اسلامی شهید مطهری در کتاب نظام حقوق زن در اسلام و همچنین اسلام و نیازهای زمان، به تأثیرات رفتاری بر نظم و سلامت جامعه پرداخته است. وی رفتارهای انحرافی و کجروی های اجتماعی را در تضاد با اصول اخلاقی و اجتماعی اسلام دانسته و معتقد است که این رفتارها به بی ثباتی و آشفتگی در نظام اجتماعی منجر می شوند. مطهری تصریح می کند که اصول اخلاقی اسلامی مانند پرهیز از ظلم، دروغ و خیانت، پایه های امنیت و سلامت جامعه هستند و انحراف از این اصول موجب فروپاشی انسجام اجتماعی خواهد شد. همچنین در آثار شریعتی، به ویژه اسلام شناسی و بازگشت به خویشتن، مسائل اجتماعی از منظر اسلامی به صورت عام مورد بحث قرار می گیرند. او توضیح می دهد که آسیب های اجتماعی نه تنها در تضاد با آموزه های دینی،

بلکه در تضاد با ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی یک جامعه‌ی اسلامی قرار دارند. شریعتی رفتارهایی چون فساد، ظلم و عدم رعایت عدالت را به‌عنوان موانع پیشرفت و سلامت جامعه بیان کرده و بر مسئولیت اجتماعی افراد و نهادهای اسلامی برای مقابله با این مسائل تأکید می‌کند. بر اساس تئوری‌های موجود در میان صاحب‌نظران، می‌توان مقوله‌بندی زیر را برای شناسایی یک مسئله یا آسیب اجتماعی پیشنهاد کرد:

برخاسته از فرآیندهای اجتماعی‌اند؛ به عبارتی، آن‌ها محصول ساختارهای جامعه‌اند (احمدی، ۱۳۹۷). ویژگی جمعی دارند؛ مسائل اجتماعی اصولاً با مناسبات جمعی مرتبط‌اند و افراد نقش کمرنگی در شکل‌گیری آن‌ها دارند (دورکیم، ۱۳۸۶).

تعبیرهای جمعی دارند؛ به عبارتی، یک پدیده اجتماعی نهایتاً از سوی مردم به مثابه یک مسئله جمعی دانسته می‌شود (ریتزر، ۱۳۸۸).

نسبی‌اند؛ به عبارتی، نسخه‌ی واحدی برای درک و درمان آن‌ها وجود ندارد، بلکه بر حسب دیدگاه‌های گوناگون مسائل مطرح و راه‌حل‌ها ارائه می‌شوند (نیازی، ۱۳۹۰).

در طول زمان تغییر می‌کنند؛ به عبارتی، آن‌ها برحسب زمان دگرگون می‌شوند (کیدنز، ۱۳۹۲). دربرگیرنده‌ی دو بُعد ذهنی و عینی‌اند؛ هرچند بخشی از واقعیت موجود اجتماعی‌اند، اما ارزش‌ها و نگرش‌های افراد نیز نقش مهمی در بازشناسی یک مسئله اجتماعی دارند (تورن، ۱۳۹۱).

قابل حل هستند؛ به عبارت دیگر، همواره راهی برای حل آن‌ها وجود دارد (گاس و مایر، ۱۳۹۵). به هم پیوسته‌اند؛ برای فهم و حل یک مسئله اجتماعی باید مجموعه‌ای از عوامل و مناسبات اجتماعی لحاظ شوند (ریتزر، ۱۳۸۸).

این مقوله‌بندی در پژوهش پیش‌رو برای دسته‌بندی انواع کج‌روی‌های اجتماعی و تمایزگذاری میان مقوله‌هایی که توسط قانون‌گذار جرم‌انگاری شده و آن دسته از رفتارهایی که مسئله‌انگیز دانسته شده اما جرم به حساب نمی‌آیند به کار گرفته می‌شود.

در مطالعه پیش‌رو، آسیب‌های اجتماعی که بررسی می‌شوند در سه مقوله اصلی دسته‌بندی شده‌اند:

انواع ناهنجاری‌های اجتماعی: در زیر مجموعه‌ای از این مقوله، دو دسته از رفتارها جای می‌گیرند: الف. رفتارهای خشونت‌آمیز خانگی و اجتماعی: که شامل خشونت خانگی، خانواده‌های

ازهم گسیخته و نابسامان، همچنین انواع خشونت‌های خیابانی (کلامی و رفتاری)، روابط نامشروع، نزاع‌ها و درگیری‌های خیابانی می‌شوند (احمدی، ۱۳۹۷). ب. ناهنجاری‌های رفتاری با منشأ اقتصادی: در این مقوله تکدی‌گری، کارتن‌خوابی، کودکان کار و... جای می‌گیرند (نیازی، ۱۳۹۰).

انواع کج‌روی‌های اجتماعی: در زیر مجموعه کج‌روی‌های اجتماعی مواردی مانند مصرف انواع مواد مخدر، الکلیسم و تن‌فروشی جای می‌گیرند (گاس و مایر، ۱۳۹۵).

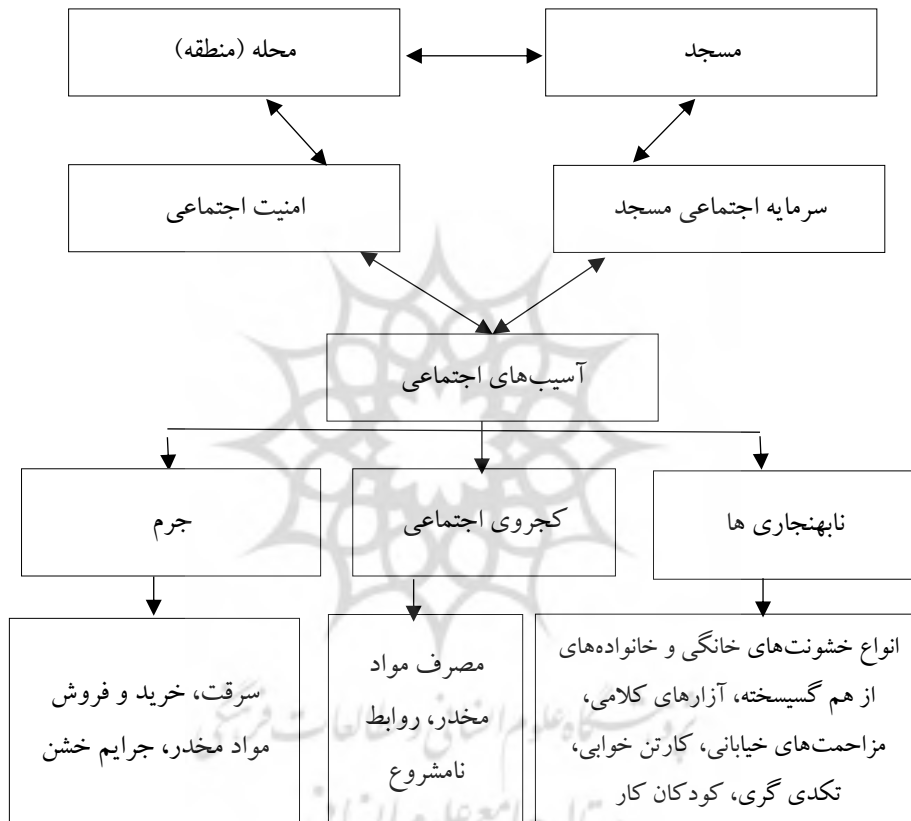
انواع جرایم: در این مقوله از جرم‌انگاری‌هایی که قانون‌گذار تدوین کرده است استفاده شده است. بنابراین، انواع جرایمی که در محله رخ می‌دهند، از جمله سرقت، خرید و فروش انواع مواد مخدر، همچنین جرایم خشن (دعواهای منجر به جرح، زورگیری و...) در این مقوله دسته‌بندی می‌شوند (احمدی، ۱۳۹۷).

۳- چارچوب تئوریک و مدل مفهومی پژوهش

با توجه به نظریاتی که درباره امنیت اجتماعی، نظم، آسیب‌های اجتماعی و کج‌روی مطرح شدند در این می‌توان نوعی مدل تحقیقی را ارایه کرد که بر تمایز میان جرم و آسیب‌های اجتماعی مبتنی است. پیش فرض این مدل نقش سازنده و پیشگیرانه‌ای است دین در رابطه با آسیب‌های اجتماعی و رفتارهای کج‌روانه ایفا می‌کند. از سوی دیگر، در اینجا مسجد محله نه تنها بخش مهمی از نهاد دینی دانسته می‌شود که مردم را با نهاد دین (مجموعه رفتارها، اعمال، سبک زندگی و جهان بینی خاص) مرتبط می‌سازد. همچنین مسجد دینداران و به طور کلی مردم محله را در ارتباط با یکدیگر قرار می‌دهد. از این رو، مسجد نه تنها یک مکان مقدس برای اجرای فرایض دینی و گردهم آمدن مؤمنان دانسته می‌شود، بلکه آن با دیگر نهادهای اجتماعی، سیاسی و فرهنگی و نیز اجزای گوناگون زندگی فردی و جمعی افراد، کردارهای روزمره مردم مرتبط و در واقع در هم تنیده است.

همان‌گونه که دیده می‌شود، مدل زیر بر اساس تعامل‌های دو جانبه مسجد و محله (منطقه) و نظم و هنجارهای اجتماعی استوار است. همچنین در اینجا میان آسیب‌های اجتماعی و اعمالی که در متن قانون به عنوان جرم تصریح شده‌اند، تمایز قایل شده است. به این ترتیب، بلوک سمت راست مدل

(آسیب‌های اجتماعی) بعد فرهنگی و پیشگیرانه اعمال کجروانه پررنگ‌تر است و مستقیماً با عملکردهای نهادهای فرهنگی-تربیتی مرتبط است. در حالیکه بلوک سمت چپ بیشتر سویه تنبیهی و قضایی دارد. با این همه در اینجا نیز نقش‌های نهادهای فرهنگی-تربیتی کاملاً کنار گذاشته نشده است.

مدل مفهومی پژوهش: تعامل مسجد، محله و آسیب‌های اجتماعی

روش تحقیق

روش بررسی در این مطالعه روش تجزیه و تحلیل ثانویه خواهد بود. جهت نیل به هدف تحقیق در این مطالعه از داده‌های "پیمایش رصد کیفیت زندگی شهر تهران"، استفاده خواهد شد. در

مطالعه علاوه بر تأکید بر مباحث آماری برای توصیف و تحلیل متغیرها برای تصویر بهتری و شفاف‌تری از مناطق ۲۲ گانه شهر تهران در باب موضوع تحقیق از تحلیل فضایی نیز کمک گرفته خواهد شد. تحلیل فضایی به معنای تعبیر و تفسیر مجموعه ساخت اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و زیست محیطی است. عوامل شکل‌گیری فضا شامل محیط طبیعی، محیط انسانی، محیط فرهنگی و پیوند میان این عوامل است. در واقع تحلیل فضایی تفسیر پراکندگی فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و ... در مکان‌های مختلف است که با شناسایی ویژگی‌های فضایی امکان سازماندهی فضا را فراهم می‌کند.

جامعه آماری طرح رصد کیفیت زندگی را خانوارهای ساکن در منطقه‌ها شهر تهران تشکیل می‌دهند. در گام اول آمار این خانوارها بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۰ مرکز آمار ایران و به تفکیک بلوک در تمامی منطقه‌های شهر تهران مشخص شده است. با توجه به قدرت آماری لازم برای تحلیل داده‌های این طرح (۹۵ درصد)، آزمون گروه‌های مستقل و اندازه اثر یا بزرگی تفاوت بین محله‌های شهر تهران، متوسط حجم نمونه لازم ۱۳۵ خانوار تعیین شده است. لازم به ذکر است در چند محله خاص به سبب برخی مسائل نظیر تعداد اندک جمعیت محله یا عدم امکان دسترسی به همه بلوک‌ها (مناطق نظامی) تعداد نهایی نمونه کمتر از میزان محاسبه شده یعنی ۱۳۵ نفر است.

در این تحقیق با توجه به حجم نمونه و تعداد بلوک‌های هر منطقه، نمونه‌گیری با توجه به تعداد خانوارهای موجود در هر بلوک صورت گرفته است. بدین ترتیب که با دسته‌بندی بلوک‌های موجود در هر مرحله بر اساس کد ۱۹ رقمی بلوک، در هر دسته، بلوکی بیشترین حجم خانوار را داشته است، به عنوان بلوک منتخب برای نمونه‌گیری انتخاب شده و نهایتاً متناسب با تعداد خانوار ساکن در بلوک‌های منتخب هر منطقه، تعداد نمونه لازم در هر بلوک مشخص شده است. نهایتاً از تقسیم تعداد خانوارهای موجود در هر بلوک بر تعداد نمونه لازم، فاصله نمونه‌گیری در هر بلوک تعیین شده است. با توجه به این دستورالعمل در نهایت ۴۵,۰۰۴ پرسشنامه در ۳۳۵ محله تهران پر شده است. در جدول زیر تعداد محلات و نمونه‌های تخصیص یافته به تفکیک منطقه نشان داده شده است.

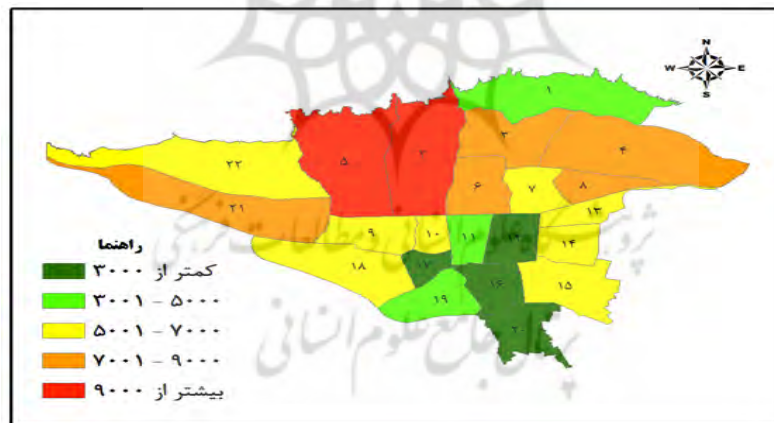
در پیمایش رصد کیفیت زندگی وجود مسجد و وضعیت شرکت پاسخگویان در نماز جماعت و اعتماد به امام جماعت مسجد و میزان رضایت از آن سنجیده شده است. در بخش دیگر از بخش‌های پیمایش رصد کیفیت زندگی، ارزیابی افراد از مسائل اجتماعی و جرائم در محلات شهر تهران سنجیده شده است؛ بدی نحو که از افراد خواسته شده تا نسبت به محله خود از نظر وجود هر یک از مسائل و جرائم مذکور نمره بدهند. شاخص مسائل و آسیب‌های اجتماعی از متغیرهای زیر ساخته شده است: سرقت از منازل و خودرو، زورگیری، دعوا بین جوانان، افراد معتاد، متکدیان، کارتن‌خواب‌ها، فروشندگان مواد مخدر، خانواده‌های نابسامان، روابط نامشروع.

(د) یافته‌های تحقیق

۱- یافته‌های توصیفی

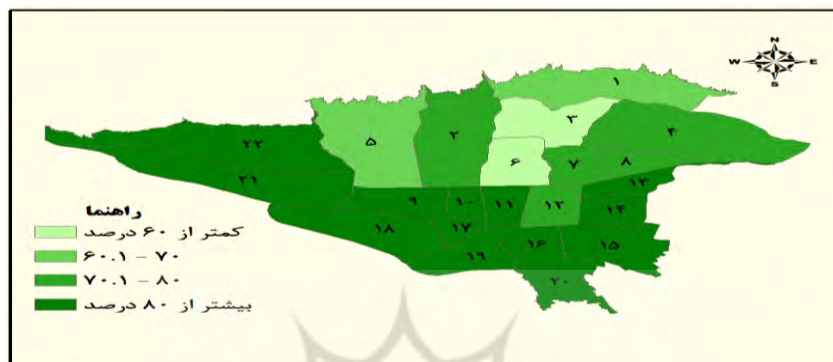
۱-۱- مسجد

شهر تهران بزرگ به ۲۲ منطقه و ۳۷۴ محله تقسیم شده است. کلانشهر تهران براساس آمار سال ۱۳۹۶ دارای ۱۷۸۳ مسجد فعال، ۲۳۱ مسجد غیر فعال و ۹۶ مسجد در حال ساخت بوده است.

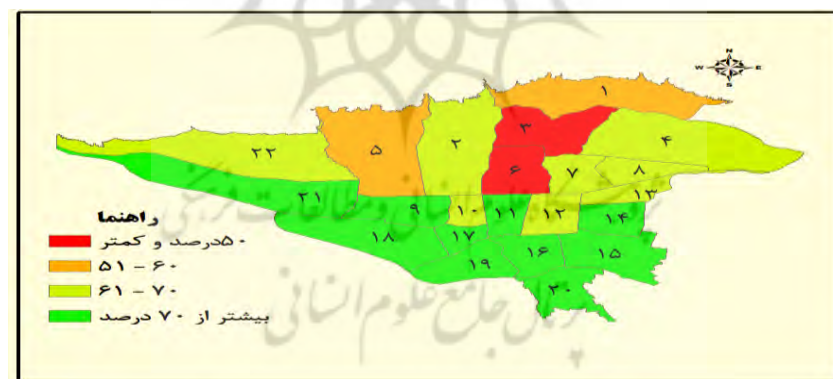
نقشه ۵: توزیع سرانه جمعیت به مسجد فعال شهر تهران به تفکیک مناطق شهرداری

مناطق ۳ و ۶ در مرتبه بعدی مناطق ۱ و ۵ بیشتر از دیگران کمبود اماکن مذهبی و مسجد در محله را ابراز کرده‌اند. در مقایسه، شهروندان کمر بند جنوبی شهر تهران ابراز داشته‌اند که به آسانی بیشتری در محل سکونت خود به مسجد، حسینیه و تکیه دسترسی دارند.

نقشه ۵: فراوانی مساجد شهر تهران به تفکیک مناطق شهرداری

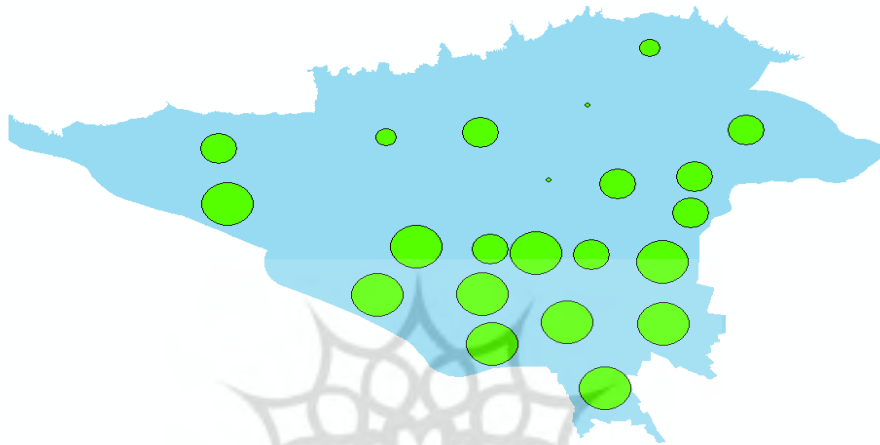
در این راستا، ساکنان مناطقی که در کمر بند جنوبی شهر تهران واقع شده‌اند، شامل مناطق ۹، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰ و ۲۱ بالاترین میزان رضایت از مساجد را داشتند.

نقشه ۶: میزان رضایت بالا از مسجد و اماکن مذهبی به تفکیک مناطق ۲۲ گانه تهران

در همین مناطق (به استثنای منطقه ۱۵)، شرکت در نماز جماعت بیشتر از مناطق ۳ و ۶ بوده است. در این دو منطقه دسترسی به اماکن مذهبی، اعم از مسجد و تکایا و ... کم بوده است و به همین ترتیب شرکت در نماز جماعت و رضایت از مسجد کم بوده است. ابزار تحلیل خودرهبستگی

فضایی موران در نمودار زیر به بررسی خودهمبستگی فضایی خصیصه مورد نظر عوارض جغرافیای می‌پردازد و نشان می‌دهد که الگوی پراکنش این عوارض با در نظر گرفتن مقدار خصیصه مورد مطالعه از الگوی خوشه‌ای و یا پراکنده برخوردار است.

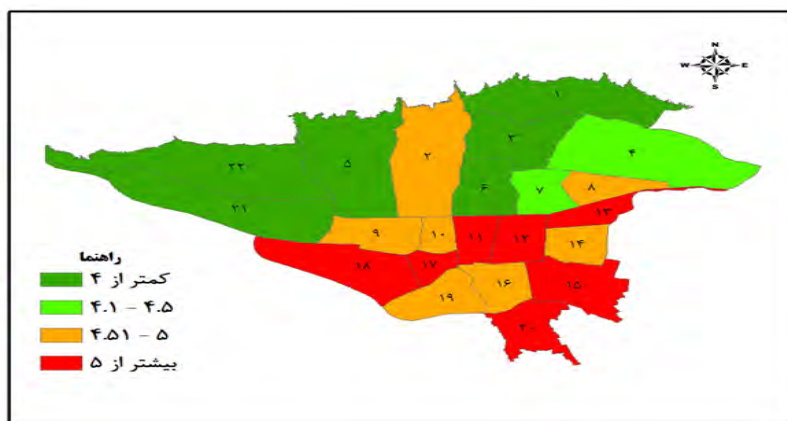

بالاترین میزان اعتماد به امام جماعت مسجد مربوط به مناطق جنوب شرقی تهران است. بالاترین میزان اعتماد در منطقه ۲۰ (شهرری) ابراز شده است. میزان اعتماد در مناطق ۵، ۶، ۱۰ و ۸ پایین بوده است.

همان‌گونه که پیشتر ذکر آن رفت، در این پژوهش سرمایه اجتماعی مسجد با دو مجموعه شاخص‌های مشارکت و اعتماد سنجیده شده است. در این راستا، یافته‌ها نشان داده‌اند که مناطق ۵ و ۶ از پایین‌ترین میزان سرمایه اجتماعی مسجد برخوردار بوده‌اند. در حالی که بالاترین میزان سرمایه اجتماعی مسجد به مناطق ۱۵، ۱۶ و ۷ تعلق داشته است. میزان سرمایه اجتماعی مسجد در کمربند جنوبی شهر تهران بالاتر از نیمه شمالی است.

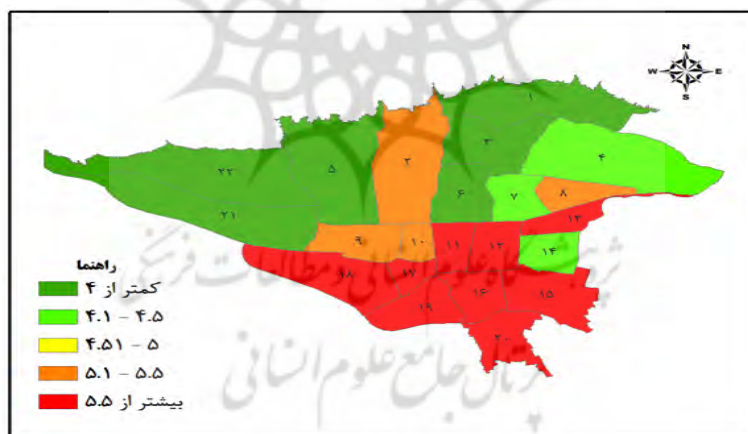
۲-۱- مسائل و آسیب‌های اجتماعی

نخست، درباره جرایم می‌توان گفت که براساس دیدگاه شهروندان میانگین جرم اجتماعی به ترتیب در مناطق ۱۱، ۱۲، ۱۷، ۱۸، ۱۵، ۲۰ و ۱۳ بالاتر بوده است.

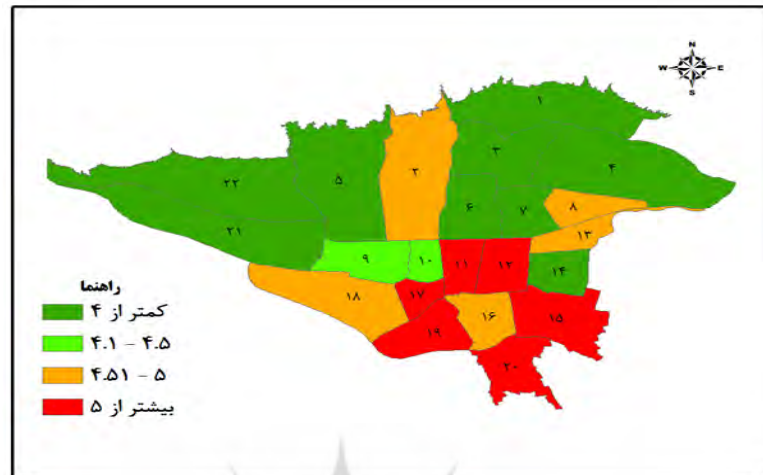
نقشه ۲۱: میانگین جرم اجتماعی در مناطق ۲۲ گانه تهران

درباره کجروی‌های اجتماعی می‌توان دید که مناطق ۱۲، ۱۷، ۱۱، ۱۵، ۱۹ و ۲۰ میانگین بالاتری کسب کرده در آن‌ها مسائلی مانند مواد مخدر و روابط نامشروع برای شهروندان محسوس‌تر بوده‌اند.

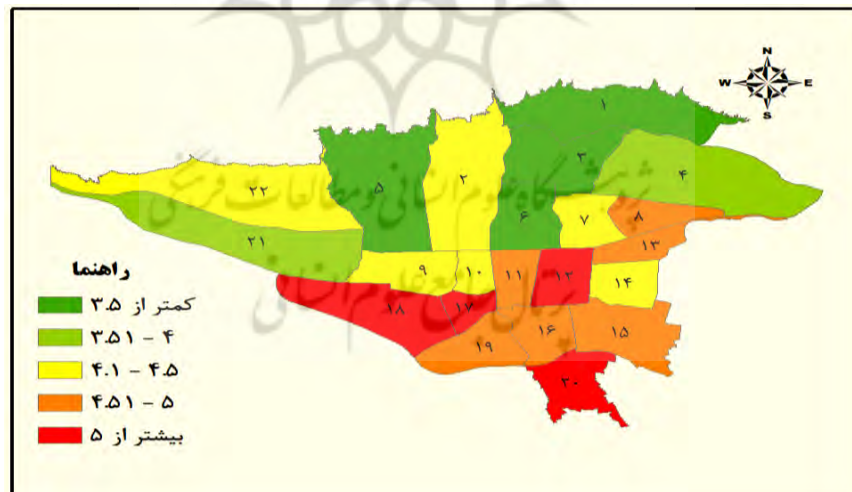
نقشه ۲۳: میانگین کجروی اجتماعی در مناطق ۲۲ گانه تهران

سوم، در مقوله‌های ناهنجاری اجتماعی شهروندان مناطق ۱، ۳، ۵، ۶، ۲۱ و ۲۲ کمتر با مقوله‌های مانند خشونت‌های خانگی و خانواده‌های از هم گسیخته، روابط نامشروع، کودکان کار و ... مواجه شده‌اند.

نقشه ۲۲: میانگین نابهنجاری اجتماعی در مناطق ۲۲ گانه تهران

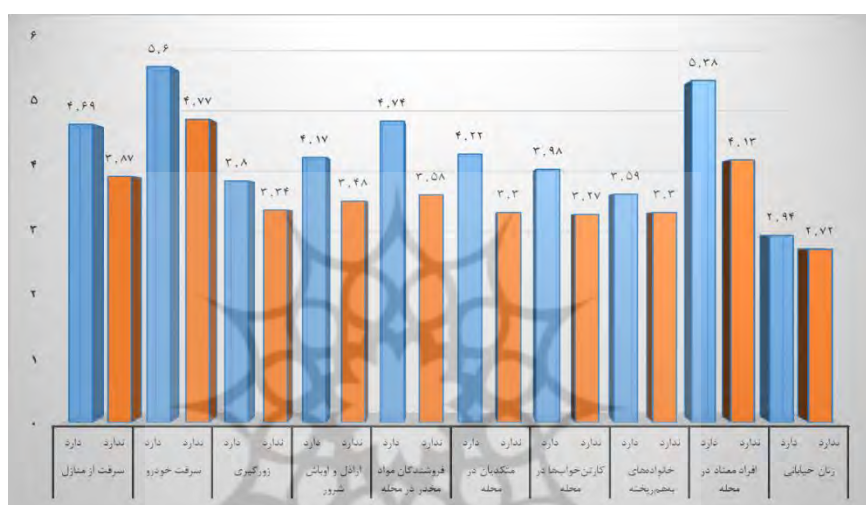
بالاترین میانگین نمره کسب شده برای شاخص مسائل اجتماعی به ترتیب برای مناطق ۱۷، ۱۲، ۱۸ و ۲۰ است. ضمن این که مناطق ۱۹، ۱۱، ۱۶، ۱۵ و ۱۳ نیز در رتبه های بعدی قرار می گیرند. در مجموع ۱۳ منطقه نمره ای بالاتر از میانگین مسائل اجتماعی شهر تهران (۴،۲۲)، کسب کرده اند.

نقشه ۲۴: شاخص کلی فراوانی مسائل اجتماعی در مناطق ۲۲ گانه تهران

۲- یافته‌های استنباطی

در یک برآورد کلی، وجود مکان مذهبی با نگرش به آسیب‌های اجتماعی مورد بررسی، از لحاظ آماری معنادار بوده است. بدین صورت که افرادی که در محله زندگی آن‌ها مسجد وجود داشت، میانگین بالاتری در نگرش به مسائل اجتماعی کسب کرده‌اند.

بین میزان رضایت از مسجد و نگرش به آسیب‌های اجتماعی رابطه معنی داری وجود دارد. پاسخگویانی که میزان رضایت پایین‌تری از مسجد داشته‌اند، میانگین بالاتری برای نگرش به مسائل اجتماعی کسب کرده‌اند.

مسائل اجتماعی	میزان رضایت از مسجد	میانگین	مقدار آزمون	سطح معنی داری
جرم اجتماعی	بسیار ناراضی	۲۷٫۹۴	۱۶٫۸۳	۰٫۰۰۱
	ناراضی	۲۴٫۴۴		
	تا حدی	۲۳٫۶۲		
	راضی	۲۲٫۷۲		
	بسیار راضی	۲۲٫۹۲		
ناپهنجاری	بسیار ناراضی	۱۳٫۸۷	۷٫۸۵	۰٫۰۰۱
	ناراضی	۱۲٫۱۸		

مسائل اجتماعی	میزان رضایت از مسجد	میانگین	مقدار آزمون	سطح معنی داری
اجتماعی	تا حدی	۱۲,۲۵		
	راضی	۱۱,۷۴		
	بسیار راضی	۱۱,۷۸		
کجروی اجتماعی	بسیار ناراضی	۹,۴۵	۶,۰۷	۰,۰۰۱
	ناراضی	۸,۴۱		
	تا حدی	۸,۵۴		
	راضی	۸,۲۵		
	بسیار راضی	۸,۲۹		

رابطه معنی داری بین نگرش به جرم، نابهنجاری و کجروی اجتماعی و وضعیت مسجد وجود دارد. مناطقی که شهروندان بیان داشته اند که در محله آنها مکان مذهبی (مسجد)، وجود دارد، میانگین بالاتری در جرم (۲۳)، نابهنجاری (۱۱,۸) و کجروی اجتماعی (۸,۳)، نسبت به شهروندانی که بیان داشته اند در محل زندگی آنها مکان مذهبی (مسجد)، وجود ندارد، کسب کرده اند.

مسائل اجتماعی	وضعیت مسجد	میانگین	مقدار آزمون	معناداری
جرم اجتماعی	دارد	۲۳,۰	۱۲,۱۳	۰,۰۰۱
	ندارد	۱۸,۹		
نابهنجاری اجتماعی	دارد	۱۱,۸	۹,۲۵	۰,۰۰۱
	ندارد	۹,۹		
کجروی اجتماعی	دارد	۸,۳	۱۰,۸۳	۰,۰۰۱
	ندارد	۶,۸		

شهروندانی که میزان رضایت آنها از مسجد پایین تر است، میانگین بالاتری در نگرش به جرم، نابهنجاری و کجروی اجتماعی داشته اند. با توجه به مقادیر آماری باید گفت بین میزان جرم، نابهنجاری و کجروی اجتماعی و رضایت از مسجد رابطه معناداری وجود دارد.

نشریه مطالعات میان رشته ای تمدنی انقلاب اسلامی

آسیب اجتماعی	میزان رضایت	میانگین	مقدار آزمون	معنی داری	آسیب اجتماعی	میزان رضایت	میانگین	مقدار آزمون	معنی داری
سرقت از منزل	بسیار ناراضی	۵,۳۶	۸,۷۵	۰,۰۰۱	متکدیان در محله	بسیار ناراضی	۴,۸۶	۵,۶۱	۰,۰۰۱
	ناراضی	۴,۹۲				ناراضی	۴,۲۷		
	تا حدی	۴,۸۹				تا حدی	۴,۳۶		
	راضی	۴,۶۷				راضی	۴,۲۰		
	بسیار راضی	۴,۶۳				بسیار راضی	۴,۱۹		
سرقت خودرو ها	بسیار ناراضی	۶,۶۴	۱۰,۸۷	۰,۰۰۱	کارتن خواب ها در محله	بسیار ناراضی	۴,۶۲	۳,۴۵	۰,۰۰۱
	ناراضی	۶,۰۴				ناراضی	۳,۸۳		
	تا حدی	۵,۶۵				تا حدی	۴,۰۴		
	راضی	۵,۵۶				راضی	۳,۹۸		
	بسیار راضی	۵,۶۰				بسیار راضی	۳,۹۴		
زورگیری	بسیار ناراضی	۴,۷۵	۱۴,۹۰	۰,۰۰۱	خانواده های به هم ریخته و نابسامان	بسیار ناراضی	۴,۲۷	۱۴,۲۹	۰,۰۰۱
	ناراضی	۴,۱۰				ناراضی	۴,۰۰		
	تا حدی	۴,۰۱				تا حدی	۳,۷۸		
	راضی	۳,۷۳				راضی	۳,۵۲		
	بسیار راضی	۳,۸۱				بسیار راضی	۳,۶۱		
اراذل و اوپاش و شرور در محله	بسیار ناراضی	۵,۲۱	۱۰,۷۲	۰,۰۰۱	افراد معتاد در محله	بسیار ناراضی	۶,۲۷	۵,۳۰	۰,۰۰۱
	ناراضی	۴,۴۱				ناراضی	۵,۵۲		
	تا حدی	۴,۳۱				تا حدی	۵,۳۶		
	راضی	۴,۱۳				راضی	۵,۳۵		
	بسیار راضی	۴,۱۵				بسیار راضی	۵,۴۱		

■ بررسی تأثیر مسجد بر کاهش آسیب های اجتماعی

آسیب اجتماعی	میزان رضایت	میانگین	مقدار آزمون	معنی داری	آسیب اجتماعی	میزان رضایت	میانگین	مقدار آزمون	معنی داری
فروشنده گان مواد مخدر در محله	بسیار ناراضی	۵,۸۳	۸,۲۰	۰,۰۰۱	پاتوق زنان خیابانی	بسیار ناراضی	۳,۲۵	۶,۳۶	۰,۰۰۱
	ناراضی	۴,۸۳				ناراضی	۲,۹۵		
	تا حدی	۴,۸۵				تا حدی	۳,۱۳		
	راضی	۴,۷۰				راضی	۲,۹۲		
	بسیار راضی	۴,۷۴				بسیار راضی	۲,۸۹		

پاسخگویانی که میزان شرکت بیشتری در نماز جماعت داشته اند نمره بالاتری در نگرش به آسیب های اجتماعی کسب کرده اند. بنابراین می توان گفت که هر چه میزان شرکت پاسخگویان در نماز جماعت بیشتر شود، نگرش آن ها به وجود آسیب های مطرح شده در محله شان، بیشتر است.

مسائل اجتماعی	میزان شرکت	میانگین	مقدار آزمون	معنی داری	مسائل اجتماعی	میزان شرکت	میانگین	مقدار آزمون	معنی داری
سرقت از منزل	شرکت نداشته ام	۴,۴۴	۱۹,۵۸	۰,۰۰۰	متکدیان در محله	شرکت نداشته ام	۳,۸۹	۳۸,۸۸	۰,۰۰۰
	سالی دو سه بار	۴,۷۵				سالی دو سه بار	۴,۲۶		
	در هرفصل دو سه بار	۴,۶۵				در هرفصل دو سه بار	۴,۲۱		
	ماهی دو سه بار	۴,۷۵				ماهی دو سه بار	۴,۲۳		
	هفته ای چند بار	۴,۷۱				هفته ای چند بار	۴,۳۷		
	هر روز	۴,۸۱				هر روز	۴,۴۰		
	سرقت خودروها سرقت از	شرکت نداشته ام سالی دو	۵,۳۵ ۵,۷۷	۲۰,۵۵	۰,۰۰۰	شرکت نداشته ام سالی دو	۳,۵۹ ۳,۹۶	۵۰,۵۷	۰,۰۰۰

نشریه مطالعات میان رشته ای تمدنی انقلاب اسلامی

معنی - داری	مقدار آزمون	میانگین	میزان شرکت	مسائل اجتماعی	معنی - داری	مقدار آزمون	میانگین	میزان شرکت	مسائل اجتماعی
			سه بار	محلّه				سه بار	خودرو
		۴,۱۰	در هرفصل دو سه بار				۵,۶۲	در هرفصل دو سه بار	
		۴,۰۷	ماهی دو سه بار				۵,۶۵	ماهی دو سه بار	
		۴,۱۴	هفته ای چند بار				۵,۶۴	هفته ای چند بار	
		۴,۱۳	هر روز				۵,۶۸	هر روز	
۰,۰۰۰	۵۰,۴۳	۳,۲۷	شرکت نداشته ام	خانواده های به هم ریخته و نابسامان	۰,۰۰۰	۲۱,۸۴	۳,۵۶	شرکت نداشته ام	زورگیری
		۳,۶۴	سالی دو سه بار				۳,۸۸	سالی دو سه بار	
		۳,۶۷	در هرفصل دو سه بار				۳,۸۶	در هرفصل دو سه بار	
		۳,۷۵	ماهی دو سه بار				۳,۸۲	ماهی دو سه بار	
		۳,۶۹	هفته ای چند بار				۳,۸۷	هفته ای چند بار	
		۳,۷۵	هر روز				۳,۹۴	هر روز	
۰,۰۰۰	۱۱۱,۵۷	۴,۸۰	شرکت نداشته ام	افراد معتاد در محلّه	۰,۰۰۰	۴۱,۶۸	۳,۸۱	شرکت نداشته ام	اراذل و اوباش و شروع در محلّه
		۵,۳۰	سالی دو سه بار				۴,۲۰	سالی دو سه بار	
		۵,۳۶	در هرفصل دو سه بار				۴,۲۱	در هرفصل دو سه بار	
		۵,۴۸	ماهی دو سه بار				۴,۲۰	ماهی دو سه بار	
		۵,۶۱	هفته ای				۴,۳۲	هفته ای	

■ بررسی تأثیر مسجد بر کاهش آسیب های اجتماعی

مسائل اجتماعی	میزان شرکت	میانگین	مقدار آزمون	معنی - داری	مسائل اجتماعی	میزان شرکت	میانگین	مقدار آزمون	معنی - داری
	چند بار					چند بار			
	هر روز	۴,۳۰				هر روز	۵,۸۵		
فروشندهان مواد مخدر در محله	شرکت نداشته ام	۴,۱۷	۹۸,۰۶	۰,۰۰۰	باتوق زنان خیابانی	شرکت نداشته ام	۲,۸۰	۹,۸۴	۰,۰۰۰
	سالی دو سه بار	۴,۶۳				سالی دو سه بار	۳,۰۱		
	در هر فصل دو سه بار	۴,۷۵				در هر فصل دو سه بار	۳,۰۴		
	ماهی دو سه بار	۴,۸۶				ماهی دو سه بار	۲,۹۷		
	هفته ای چند بار	۴,۹۴				هفته ای چند بار	۳,۰۰		
	هر روز	۵,۱۶				هر روز	۲,۹۴		

بین میزان شرکت در نماز جماعت و نگرش به جرم، نابهنجاری و کجروی اجتماعی، رابطه معناداری وجود دارد و هر چه میزان شرکت در نماز جماعت افزایش یابد، نگرش شهروندان به جرم، نابهنجاری و کجروی اجتماعی افزایش می یابد.

مسائل اجتماعی	میزان شرکت	میانگین	مقدار آزمون	سطح معنی - داری
جرم اجتماعی	شرکت نداشته ام	۲۱,۲۰	۶۳,۵۱	۰,۰۰۰
	سالی دو سه بار	۲۳,۲۶		
	در هر فصل دو سه بار	۲۳,۰۸		
	ماهی دو سه بار	۲۳,۲۳		
	هفته ای چند بار	۲۳,۵۶		
	هر روز	۲۳,۷۷		
نابهنجاری اجتماعی	شرکت نداشته ام	۱۰,۷۴	۶۶,۳۰	۰,۰۰۰
	سالی دو سه بار	۱۱,۹۴		
	در هر فصل دو سه بار	۱۲,۰۷		

مسائل اجتماعی	میزان شرکت	میانگین	مقدار آزمون	سطح معنی - داری
	ماهی دو سه بار	۱۲,۱۳		
	هفته ای چند بار	۱۲,۲۵		
	هر روز	۱۲,۳۳		
کجروی اجتماعی	شرکت نداشته ام	۷,۵۸	۷۲,۹۲	۰,۰۰۰
	سالی دو سه بار	۸,۳۳		
	در هر فصل دو سه بار	۸,۳۹		
	ماهی دو سه بار	۸,۴۴		
	هفته ای چند بار	۸,۵۸		
	هر روز	۸,۷۷		

بین سرمایه اجتماعی مسجد و متغیرهای سرقت خودروها سرقت از خودرو، زورگیری، اراذل و اوباش و شرور در محله، کارتن خواب ها در محله، خانواده های به هم ریخته و نابسامان و روابط نامشروع؛ همبستگی منفی و معنی داری وجود دارد. به این صورت که با افزایش سرمایه اجتماعی مسجد نگرش به مسائل اجتماعی کاهش پیدا می کند و برعکس.

بین متغیر سرمایه اجتماعی مسجد و متغیرهای فروشندگان مواد مخدر در محله و افراد معتاد در محله، همبستگی مثبت و معنی داری وجود دارد. به این صورت که با افزایش سرمایه اجتماعی مسجد نگرش به وجود فروشندگان مواد مخدر در محله و افراد معتاد در محله، افزایش پیدا می کند. اما همان گونه که بدیهی به نظر می رسد بین متغیر سرمایه اجتماعی مسجد و متغیرهای سرقت از منزل و متکدیان در محله، همبستگی معناداری مشاهده نشده است.

سرانجام، رابطه متغیرهای اعتماد اجتماعی، امنیت اجتماعی، رضایت از خدمات و امکانات، رضایت از حمل و نقل محله و رضایت از محیط زیست و بهداشت رابطه منفی و معنی داری با نگرش به مسائل اجتماعی داشته اند. همچنین رضایت از روابط اجتماعی و بافت محله با شاخص مسائل اجتماعی رابطه مستقیم و معنی داری داشته است.

متغیرها	آماره ها	سرمایه اجتماعی مسجد	سرقت از منزل	سرقت از خودرو	سرقت خودروها	زورگیری	شرور در محله	اراذل و اوباش و	مخدر در محله	فروشندگان مواد	مکدیان در محله	کارتن خواب ها در محله	ریخته و نابسامان	خانواده های به هم	افراد معتاد در محله	باتون زنان خیابانی
---------	----------	---------------------	--------------	---------------	--------------	---------	--------------	-----------------	--------------	----------------	----------------	-----------------------	------------------	-------------------	---------------------	--------------------

										1	p	سرمایه اجتماعی مسجد
											sig	
										1	p	سرفت از منزل
											sig	
										1	p	سرفت خودروها
										.624	p	
										0.000	sig	سرفت از خودرو
										1	p	زورگیری
										.405	p	
										0.000	sig	
										.661	p	اراذل و اوپانی
										0.000	p	و شرور در محله
										0.000	sig	
										.573	p	فروشندگان مواد
										.446	p	مخدر در محله
										0.000	sig	
										0.000	p	متکدیان در محله
										.529	p	
										0.000	sig	
										.661	p	کارتن خوابها
										.622	p	در محله
										.512	sig	
										.446	p	خانواده های به هم ریخته و ناپسامان
										.270	p	
										.297	sig	
										.007	p	افراد معتاد در محله
										.000	p	
										.000	sig	
										.000	p	باتوق زنان
										.258	p	خیابانی
										.438	sig	
										.387	p	
										.340	sig	
										.359	p	
										.367	sig	
										.138	p	
										.221	sig	
										.000	p	
										.000	sig	

نتیجه گیری و پیشنهادها

همان گونه که در این پژوهش نشان داده شد، دین همراه با نظام های ارزشی، مجموعه مناسب و رفتارهای تجویزی اش می تواند در اصلاح رفتار جمعی، جهت گیری های رفتاری و از این رو، یک زندگی سعادت مند فردی و جمعی نقش اساسی ایفا کند. در این راستا، زیرساخت های دینی مکان هایی را فراهم می آورند که در آن ها افراد همبستگی های جمعی را گسترش دهند و تجربیات فردی و جمعی با دستمایه های قوی معنوی- اخلاقی کسب کنند. از سوی دیگر، این پژوهش به طور کلی آسیب های اجتماعی را بیشتر امری که ریشه های اجتماعی دارد در نظر گرفت که در بسترهای پهن دامنه تر مناسبات اجتماعی قابل تبیین بوده و به این ترتیب، قابل پیشگیری و اصلاح است. در این راستا، سخن گفتن از نوعی برش یا تلاقی میان مجموعه فرهنگی- دینی، مناسبات اجتماعی موجود، و آسیب های اجتماعی این امکان را فراهم می کند که متغیرهای گوناگون فرهنگی- اجتماعی- اقتصادی در تحلیل وضعیت وارد شوند و جایگاه خود را بیابند.

متغیرهای جمعیتی بخشی از رابطه میان آسیب‌های اجتماعی و مکان‌های دینی را تبیین می‌کنند. در این راستا، تراکم‌های بالای جمعیت در یک منطقه می‌تواند تا اندازه‌ای فراوانی بالای میزان جرایم را تبیین کنند. در این پژوهش، پیشنهاد می‌شود که یکی از راه‌های کاهش جرایم در مناطق پرتراکم گسترش زیرساخت‌های دینی و شبکه‌های فرهنگ محور است. در این راستا، مفهوم سرمایه اجتماعی - که در این پژوهش در ارتباط با مؤلفه‌های دینی قرار داده شده است - از سویی با پیوندهای خویشاوندی مرتبط است و از سوی دیگر با همبستگی‌های اجتماعی-فرهنگی در سطوح همسایه‌گی و محله‌ای تقویت می‌شود. در این پژوهش نشان داده شد که مناطق مهاجرپذیرتر در کمربند جنوب شهر تهران از شاخص‌های همبستگی اجتماعی بالاتری و میزان سرمایه اجتماعی بیشتری برخوردارند. به این ترتیب، مراکز دینی می‌توانند به مثابه نوعی عامل تقویت کننده به ترویج الگوهای رفتاری مناسب و تعدیل آسیب‌های اجتماعی کمک رسانند.

در اینجا، پژوهش‌های دیگر نشان داده اند که مهاجرت به مناطق گوناگون شهر تهران از الگوهای متفاوت پیروی می‌کنند. مهاجرت‌هایی که مناطق مرکزی تهران انجام می‌شوند از الگوی انتخاب عقلانی پیروی می‌کنند و افراد بر اساس ویژگی‌های خاص یک محله و زیرساخت‌های شهری، برای نمونه، ویژگی‌های آموزشی، اقتصادی، مسکن و رفاهی، منطقه سکونت خود را انتخاب می‌کنند در حالیکه در مناطق جنوب شهر تهران الگوی مسلط مهاجرت را نظریه شبکه تبیین می‌کند. به عبارت دیگر، افراد بیشتر از راه آشنایی‌های قبلی و بر اساس مناسبات خویشاوندی به این مناطق مهاجرت می‌کنند. همچنین در این مناطق مهاجران طول عمری (افرادی که محل تولد آن‌ها غیر از شهر تهران است) درصد بیشتری را تشکیل می‌دهند (نک. محمودیان و خواجه نژاد، ۱۳۹۸، قاسمی اردهالی، ۱۳۸۵). بنابراین، بخشی از میزان بالای سرمایه اجتماعی در کمربندی جنوب شهر بر اساس مناسبات خویشاوندی و روابط آشنایی سستی تبیین پذیراند. در اینجا، مکان‌های مذهبی می‌توانند الگوهای مناسب برای کنش‌های جمعی و افزایش همبستگی محله‌ای ایفا کنند و نقش تنظیمی در مناسبات میان مهاجران تازه وارد با ساکنان محله ایفا کنند.

از سوی دیگر، در این پژوهش کوشش شده است که متغیرهای گوناگونی در تبیین جایگاه و میزان اثرگذاری مسجد در زندگی شهری مورد توجه قرار بگیرند. مناسبات سرمایه اجتماعی پایین و سرمایه مسجد بالا که در مناطق شمالی تهران یافت شدند نیازمند تبیین پهن دامنه

تری است. در اینجا نیز جذابیت مهاجرت به مناطق شمال شهر که از الگوی عقلانی (جاذبه و دافعه) پیروی می‌کند، تحصیلات نسبتاً بالای ساکنین این محلات و نیز پایگاه‌های اقتصادی-اجتماعی ساکنان از جمله متغیرهایی هستند که می‌توانند در چنین تبیین وارد شوند (نک. رستمی زاده و نویخت، ۱۳۹۸، طیبیان و همکاران، ۱۳۹۱). همچنین افرادی که سطح تحصیلات بالاتری دارند نوعی خود-ارجایی و خود-راهبری را در الگویی رفتاری و عملی خود دنبال می‌کنند، امری که می‌تواند میزان اعتماد پایین افراد در مناطق بالای شهر تهران به امامان جماعت مساجد را تبیین کند. در حالیکه، در کمربندی جنوبی شهر تهران، مرجعیت دینی و اهمیت نهاد دین زندگی‌های فردی و جمعی همچنان نقش مهمی در اعتماد به کارگزاران نهاد دین ایفا می‌کند. در این راستا، این پژوهش پیشنهاد می‌کند که توجه به مسائل اقتصادی و گسترش زیرساخت‌های شهری و امکانات رفاهی این مناطق می‌تواند باعث نوعی هم‌افزایی میان متغیرهای گوناگون دخیل در کاهش آسیب‌های اجتماعی شوند.

در اینجا بر این نکته تأکید می‌شود که دین با نقش آفرینی کالبد مسجد در شرایط دگرگونی‌های پرسرعت و جهانی سازی غرب محورانه یک منبع امید و اندیشه برای آینده است که می‌تواند جهت‌گیری‌های اساسی برای یک زندگی متمدن اسلامی را ترسیم کند. نهاد دین نیروی بالقوه قدرتمندی برای تمدن سازی در جهت اصلاح اجتماعی و راهبری به سوی یک زندگی فردی-جمعی مطلوب را در خود دارد. مکان‌های دینی در حیطه ترویج اخلاق اسلامی و عدالت، «الگوهای نهادی» را برای کنش‌های جمعی معنادار و همبستگی اجتماعی در اختیار می‌گذارند. این‌ها ظرفیت‌هایی هستند که همچنان در نهاد دین و اماکن دینی تمدن ساز وجود دارند و همچنان قابل به روز رسانی و عینی سازی هستند. در نهایت چنین می‌توان نتیجه گرفت که مسجد در گام نخستین جهت تحقق شاخص‌های تمدن اسلامی، ذهنیت شهروندان در هر محله را در قیاس با سایر شهروندانی که کمتر در برنامه‌های مسجد مشارکت نموده و سطح رضامندی و سرمایه اجتماعی آنان از مسجد پائین است، نسبت به وجود آسیب‌ها و مسائل اجتماعی از رویکرد منفی برخوردار می‌کند و نسبت به رفع آن‌ها دغدغه‌مندتر می‌سازد.

فهرست منابع

- آبروش، رضا (۱۴۰۰)، پیشران‌های فرهنگی مساجد در مدیریت آسیب‌های اجتماعی. فصلنامه علمی-پژوهشی اسلام و مطالعات اجتماعی، ۸ (۳۲)، ۵۶-۸۷.
- اشرف، احمد (۱۳۵۳)، ویژگی‌های تاریخی شهرنشینی در ایران دوره اسلامی. نامه علوم اجتماعی، شماره ۴.
- ایازی، سید علی نقی (۱۳۸۷)، تبیین اندیشه اسلامی پیرامون شهر و شهرنشینی با تأکید بر متون دینی. همایشه آرمان شهر اسلامی. تهران، ۱۳۸۷.
- بابایی، حبیب‌اله (۱۳۹۰)، تمدن و تجدد، قم: پژوهشگاه علوم فرهنگ اسلامی.
- باقری، اشرف السادات (۱۳۸۶)، نظریه‌هایی درباره شهرهای قلمروی فرهنگ اسلامی. تهران: انتشارات امیر کبیر.
- پورمحمدی، مرضیه، بحرینی، سید حسین، داودپور، زهره (۱۳۹۸)، شهر اسلامی: تخیل یا واقعیت. دانش شهرسازی، دوره ۳، شماره ۲.
- جان احمدی، فاطمه (۱۳۸۸)، تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، تهران: انتشارات نشر معارف.
- جعفری، علامه محمدتقی (۱۳۷۳)، فرهنگ پیرو، فرهنگ پیشرو، جلد ۶. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- جوادی یگانه، محمدرضا و هاشمی، سیدضیاء (۱۳۸۴) «بررسی تأثیر دینداری بر رفتارهای جمع‌گرایانه از منظر انتخاب عقلانی»، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات (۲ و ۳).
- خسروشاهی، قدرت‌الله، سادات هاشمی، سارا، و نجفی، علیرضا (۱۳۹۴)، معنابخشی به زندگی و مؤلفه‌های تأثیرگذار آن در پیشگیری از جرم از منظر قرآن کریم. آموزه‌های قرآنی، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، شماره ۲۱.
- رابرتسون، یان (۱۳۷۲)، درآمدی بر جامعه، ترجمه حسین بهروان، مشهد: آستان قدس رضوی.
- رستمعلی زاده، ولی، نوبخت، رضا (۱۳۹۸) بررسی وضعیت جابجایی درون شهری در شهر تهران و عوامل مؤثر بر آن. دو فصلنامه مطالعات جمعیتی، دوره ۵، شماره ۲.
- زارعی، اسداله (۱۳۹۵)، مقایسه تمدن اسلام و غرب، قم: انتشارات طهارت.
- ستوده، هدایت‌الله (۱۳۸۰)، آسیب شناسی اجتماعی. تهران: آوای نور.
- سراج زاده، سید حسین (۱۳۸۵)، دینداری و پنداشت سخت‌گیرانه نسبت به جرم، سخنرانی در نشست انجمن جامعه شناسان ایران
- سلیمی، علی، داوری، محمد (۱۳۸۰)، جامعه شناسی کجروی. تهران: پژوهشکده حوزه و دانشگاه.
- سالنامه آماری شهرداری (۱۳۹۶)
- ساج، مایک و وارد، آلن (۱۳۸۰)، جامعه شناسی شهری، ترجمه ابوالقاسم پور رضا، تهران: سمت.
- صدیق سروسناتی، رحمت‌الله (۱۳۸۶)، آسیب‌شناسی اجتماعی (جامعه‌شناسی انحرافات)، تهران: انتشارات سمت.

طیبیان، منوچهر، رضایی، ناصر و نورایی، همایون (۱۳۹۱)، تبیین آثار مهاجرت درون شهری بر پایداری محیط مسکونی (مطالعه موردی: محله کن-منطقه پنج تهران)، محیط شناسی، سال ۳۸، ۶۱: ۱۴۱-۱۵۴.

عروتنی موفق، اکبر (۱۳۸۵)، پیامبر اعظم؛ بنیانگذار تمدن اسلامی، مجله معرفت، شماره ۱۱.

عمید، حسن، (۱۳۸۹)، فرهنگ فارسی عمید، جلد اول، تهران: انتشارات اشجع.

فرجام، رسول، سلیمانی مقدم، هادی، چاوشی، اسماعیل (۱۳۹۰)، مفهوم اجتماعی شهر از منظر متون و تعالیم اسلامی. برنامه ریزی منطقه ای ۱(۲)

قاسمی اردهالی، علی (۱۳۸۵)، بررسی علل مهاجرت روستاییان به شهرها در ایران با فراتحلیل پایان نامه های تحصیلی (مقطع زمانی ۸۳-۱۳۵۹). فصلنامه روستا و توسعه. شماره ۱.

قربانی رحیم، و همکاران (۱۳۹۱)، شاخص های معماری شهرسازی اسلامی. تهران: مرکز چاپ و نشر دانشگاه شهید بهشتی.

کدخدایی، زهرا، تقوایی، علی اکبر (۱۳۹۰)، شخصیت شناسی شهر اسلامی؛ با تأکید بر ابعاد کالبدی شهر اسلامی. مطالعات شهر ایرانی - اسلامی، دوره ۲، شماره ۵.

گیدنز، آنتونی (۱۳۹۱)، جامعه شناسی. ترجمه، منوچهر صبوری. تهران: نشر نی.

لوکاس، هنری، (۱۳۸۴)، تاریخ تمدن، جلد ۱، ترجمه عبدالحسین آذرنگ، چاپ ششم، تهران: سخن.

محمودیان، حسین، خواجه نژاد، راضیه (۱۳۹۸)، بررسی سطح، الگو و تعیین کننده های مهاجرت پذیری در محله های شهر تهران طی سال های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰. توسعه محلی، دوره یازدهم، شماره ۱.

مرتضی، هشام (۱۳۸۷)، اصول سنتی ساخت و ساز در اسلام. ترجمه ابولفضل مشکینی و کیومرث حبیبی. تهران: انتشارات مرکز مطالعاتی تحقیقاتی شهرسازی و معماری.

نقی زاده، محمد (۱۳۸۹)، تاملی در چیستی شهر اسلامی. فصلنامه مطالعاتی شهر ایرانی-اسلامی، دوره ۱، شماره ۱.

نقی زاده، محمد (۱۳۹۶)، شهر اسلامی از اندیشه تا ظهور. تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.

- Ashraft, Ahmad (1988), Bazaar-Mosque Alliance: The Social Basis of Revolts and Revolutions. International Journal of Poltics, Culture, and Society. No. 1. 538-567.
- Cislaghi, Beniamino, Heise, Lori. (2018), Theory and practice of social norms interventions: eight common pitfalls. Golbalization and Health, 14, 83. <https://doi.org/10.1186/s12992-018-0398-x>
- DeCamp, Whitney, Smith, M. Jesse. (2019). Religion, Nonreligion, and Deviance: Comparing Faith's and Family's Relative Strength in Promoting Social Conformity. Journal of Religion and Health, 58 (1): 206-220. DOI:10.1007/s10943-018-0630-2
- Edgar, Andrew and Sedgwick, Peter (2008). Cultural Theory. London and New York: Routledge.
- Eitzen, Stanley, and Zinn, M. Baca (1992), Social Problems. Allyn & Bacon.
- Hughes, Michael et al (1999) Sociology: a core, London and New York: McGraw-Hill.
- Henslin, James M. and Light Donald W. (1983), social problems. Mc Grow- Hill bookCompany.

- Gonçalves, Juliane Piasseschi de Bernardin, Madruga, Clarice Sandi, Lucchetti, Giancarlo, Dias Latorre, Maria do Rosário, Laranjeira, Ronaldo, Vallada, Homero. (2020), The effect of religiosity on Violence: Results from a Brazilian Population-based Representative Survey of 4,607 Individuals. PLoS ONE 15(8): e0238020. DOI:/10.1371/journal.pone.0238020
- Keshavarzian, Arang (200۸), Bazaar and State in Iran: The Politics of the Teheran Marketplace. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kelly, P. Elizabeth. Polanin, R. Joshua, Jang, Sung Joon, and Johnson, R. Byron (2015) Religion, Delinquency, and Drug Use: A Meta-Analysis. Criminal Justice Review. Vol. 40(4) 505-523.
- Kingree, Jeffrey B., Martie Thompson, and Emily Ruetz. (2017), Heavy Episodic Drinking and Sexual Aggression Among Male College Students: The Protective Influence of Church Attendance. Journal of interpersonal violence. 32.4: 604-620.
- Mooney, Linda A. and Knox, David and schacht, Caroline (1999), Understanding Social Problems. wadsworth/Thomson Learning.

